

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің экономикалық факультетінің 60 жылдығына арналған «**Жаңа болмыс жағдайында экономика және қоғам**» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, 25 мамыр 2023 жыл, II бөлім= **Материалы** Международной научно-практической конференции «**Экономика и общество в условиях новой реальности**», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, 25 мая 2023 год, II часть = **Materials** of the International scientific and practical conference «**Economy and Society in a new reality**» dedicated to the 60th anniversary of the Faculty of Economics of the S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, May 25, 2023, II part. – 2023. – Ч.2. – Б.257-263

ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНЫП КӘСІПОРЫНДАРДЫ БАСҚАРУ

ӘОЖ 658.5.011

*Орынбасаров Ә.Қ., магистр, аға-оқытушы
Ермекова А.Б., студент
С.Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ, Астана қ.*

Инновациялық процесс – бұл инновациялық процесте болатын технологиялық, ғылыми-техникалық және ұйымдастырушылық өзгерістер тізбегі. Қазіргі әлемде әрбір мемлекет аман қалу үшін бәсекеге қабілетті болуы керек. Инновациялық бағыт инновацияның тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін белгілі бір критерийлер бойынша қалыптасады.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы үшін инновациялық даму – ең маңызды міндет. Өндіріс пен ауыл шаруашылығының, ғылыми-техникалық әлеуеттің нашарлауына байланысты бүкіл инфрақұрылымдық жүйенің және қызмет көрсету сапасының өте төмен деңгейі, әртараптандыру және табыстылықты арттыру Қазақстан үшін күрделі міндет болып табылады.

Егер индустриалды дамыған елдерде инновация корпоративтік сектордың ішкі бөлігі болса, онда Қазақстандағы ұлттық жүйенің өндіріс әдісі жеке капиталдың инновацияға қызығушылығын қамтымайды. Бұл кәсіпорындар негізінен көлікке (коммерциялық, банктік) бағытталған, бұл өз ерекшеліктеріне қарай инновацияны шектеуі керек. Қазақстанда ауқымды инновацияларға негіз болатын нақты сектор жоқ.

Нарықтық экономика жағдайында кәсіпорынды басқарудың міндеттерін сапалы жаңа деңгейде шешуді қажет етеді. Нарық конъюнктурасына және тез өзгертін экономикалық жағдайға жедел ден қою қажеттілігі кәсіпорынның ішкі микроэкономикасын қайта құруды, басқару есебін жүргізуді, басқару процестерін оңтайландыруды талап етеді [1].

Кәсіпорынды басқару процесі кәсіпорынды басқару жүйесі аясында жүзеге асырылады. Айтпақшы, бұл тұжырымдаманы төменде талқыланатын автоматтандырылған басқару жүйесімен шатастырмаңыз. Басқару жүйесі кез-

келген кәсіпорында оның құрылымы мен міндеттері туралы нақты ойлағаныңызға қарамастан бар.

Жоғары сапалы басқару жүйесі қарапайым және ашық, ақпарат біртұтас және сенімді, ақпараттың сенімділігіне жеке адамдар емес, жалпы өзінің басқару жүйесі кепілдік беруі өте маңызды. Нәтижесінде жалпы компанияның жұмысын қарапайым және тиімді бақылау, жеке процестерді бақылау және тіпті жекелеген қызметкерлердің қызметін бақылау мүмкіндігіне қол жеткізіледі. Қазіргі жағдайда өнеркәсіптік кәсіпорындардың дамуы мен экономиканы реформалаудың инновациялық жолына көшумен байланысты.

Бұл мәселені шешудің маңызды құралдарының бірі инновациялық жобаларды іске асыруды қамтамасыз ететін және оларды жаңа өнімдер мен қызметтерді енгізуге әкелетін біртұтас интеграцияланған инновациялық-өндірістік жүйені қалыптастыру мақсатында инновацияны, инвестицияны және өндірісті біріктіру болып табылады. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың дамуында шығындарды азайту және өнімнің сапасын жақсарту мақсатында өндірістік процесті ұйымдастыру ретінде өндірісті басқару ғана емес, сонымен қатар өнеркәсіптік кәсіпорындардың дамуының инновациялық түрін қамтамасыз ететін инновациялық менеджмент маңызды рөл атқарады.

Кәсіпорынның әлеуеті өзара әрекеттесіп, кәсіпорын қызметінің синергетикалық әсерін құрайтын бірқатар тәуелсіз жүйелік категориялардан тұратындықтан, өнеркәсіптік кәсіпорындарда инновациялық әлеуетті басқару тиімділігін арттыру негізінде өнеркәсіптік кәсіпорындар қызметінің тиімділігін қамтамасыз етуі тиіс тиімді инвестициялық-өндірістік менеджмент жүйесін қалыптастыру қажет. Бұл өнеркәсіптік кәсіпорын деңгейінде теориялық, әдістемелік және ғылыми негізделген ережелерді әзірлеуді қажет ететін күрделі және ұзақ процесс.

Бүгінгі таңда жаңа экономика жағдайында инновациялық жобалардың тек 30% – ы өндіріске жетеді, сондықтан инновациялық және өндірістік менеджментті интеграциялау проблемасы нарықты қалыптастыру және іздеу, ғылым мен өндірісті интеграциялау, өндірісті, инновация мен инвестицияны интеграциялау және өнеркәсіптік кәсіпорындарды инновациялық дамыту мақсатында өнеркәсіптік кәсіпорында ғылым мен техниканы дамыту мәселесі болып табылады [2].

Жоғарыда аталған мәселелермен кездескен және басқарудың қолданылатын әдістерінде сапалы секіріс жасауға дайын шағын кәсіпорындардан орта деп аталатындарға сәтті өткен қарқынды дамып келе жатқан кәсіпорындар үшін басқаруды автоматтандыру мәселелерін қарастыруға болады.

Бүгінгі таңда мұндай кәсіпорындар басқару процесін кешенді автоматтандыруды қажет ететін кәсіпорындардың басым көпшілігін құрайды. Кешенді автоматтандыру арқылы басқару тиімділігін арттырудың объективті қажеттілігі бүгінде осы кәсіпорындар үшін тауарлар мен қызметтер нарығындағы бәсекелестіктің кешірілмейтін шарттарымен анықталады.

Автоматтандыру-қазіргі заманғы кәсіпорындарды басқарудың негізгі тенденцияларының бірі. Кәсіпорындарды басқарудың автоматтандырылған жүйелерінің қазіргі даму деңгейін интеграцияланған басқару деңгейі деп атауға болады. Осыған байланысты іскерлік және ғылыми әлемде аббревиатура қолданылады – корпоративтік ақпараттық жүйелер. Корпоративтік ақпараттық жүйе-тікелей және кері байланыстың толық басқару циклі шеңберінде ақпаратпен автоматтандырылған операциялар жасай отырып, бизнестің барлық процестері мен функцияларын қамтитын бірыңғай модель негізінде корпорацияны (кәсіпорынды) басқаратын корпорацияға (кәсіпорынға) тиесілі жүйе.

Кәсіпорынның әлеуеті өзара әрекеттесу кезінде кәсіпорын қызметінің синергетикалық әсерін құрайтын бірқатар тәуелсіз жүйелік категориялардан тұратындықтан, өнеркәсіптік кәсіпорындарда өнеркәсіптің тиімділігін қамтамасыз ететін тиімді инвестициялық және өндірісті басқару жүйесін қалыптастыру қажет. инновациялық әлеуетті басқару тиімділігін арттыру арқылы кәсіпорындар. Бұл өнеркәсіптік кәсіпорын деңгейінде теориялық, әдістемелік және ғылыми негізделген ережелерді әзірлеуді талап ететін күрделі және ұзақ процесс [3].

Кәсіпорынды басқаруды автоматтандырудың жалпы мәселелері біріншіден, компьютерлердің мүмкіндіктері шексіз емес. Шындығында, кәсіпорынды басқаруды автоматтандырудың ең заманауи жүйелері де бүгінде басқару шешімдерін өз бетінше қабылдамайды.

Өйткені, басқарушылық шешімдерді жоғарғы деңгейде қабылдауды автоматтандыру үшін ресімделуі қиын факторлардың өте көп санын ескеру қажет. Олардың барлығын сандық түрде көрсетуге болмайды. Сондықтан бүгінгі таңда басқаруды автоматтандыру, негізінен, әртүрлі деңгейдегі менеджерлердің негізделген басқару шешімдерін қабылдауы үшін ақпаратты жедел дайындау мақсатында бухгалтерлік есептің, құжат айналымының және т.б. әртүрлі салаларын автоматтандыру болып табылады. Осылайша, автоматтандырылған басқару жүйесін енгізудің негізгі нәтижесі қажетті ақпаратты алу мүмкіндігі болып табылады.

Жұмысты кем дегенде келесі бағыттарда басқаруға тура келеді:

- кәсіпорында автоматтандырылған басқару жүйесін құру тәсілін таңдау;
- нарықта барлардан нақты негізгі бағдарламалық басқару жүйесін таңдау;
- «болғандай» типті басқару жүйесінің моделін құру және, мүмкін, «болуы керек» үлгісіне негізделген оны қайта ұйымдастыру;
- басқаруды автоматтандыру жүйесін енгізу;
- жүйенің жоспарланған жұмысын талдау және өз бизнесіңіздің даму бағыттарына сәйкес оның даму бағыттарын анықтау.

Аталған кезеңдердің әрқайсысында тұзақтар болуы мүмкін. Сондай-ақ, енгізілген жүйенің біртіндеп моральдық тұрғыдан ескіретінін және жаңартуды қажет ететіндігін есте ұстаған жөн. Автоматтандырылған жүйені

енгізу арқылы басқарудың жаңа мүмкіндіктерін пайдалана отырып, бизнесті табысты дамыту перспективасы сіз үшін осы бақытсыздықтардың барлығынан жұбаныш бола алады.

Басқарушылық шешімдер қабылдау кезінде ішкі ортаның ерекшелігін ескеретін сыртқы жағдайларға бағытталған қазіргі заманғы кәсіпорын, әдетте, стратегия деп аталатын белгілі бір "мінез-құлық сызығын" ұстануға мәжбүр. Шын мәнінде, стратегия-бұл ұзақ мерзімді және орта мерзімді перспективада кәсіпорын қызметін жоспарлау процесі мен нәтижесі. Стратегиялық басқару кешенді стратегияны әзірлеуді көздейді, кәсіпорынның дамуының жалпы бағытын көрсетеді. Кәсіпорынның ұйымдастырушылық даму процесін қарастыра отырып, оның күрделілігін баса көрсете отырып, ұйымдастырушылық даму стратегиясын қарастырған кезде бұл кәсіпорынның ұйымдастырушылық, өндірістік, нарықтық, қаржылық, кадрлық стратегияларын бөліп көрсетуге мүмкіндік беретінін атап өтеміз. Бұл стратегиялар, шын мәнінде, кәсіпорынның мақсаттары мен міндеттері жүйесіне сәйкес келеді және соңғысына қол жеткізуді қамтамасыз етуге арналған.

Кәсіпорынды басқару теорияларының дамуы ұйымдастырушылық дамудың негізгі ресурсы ретінде адамға баса назар аударуды көрсетеді. Басқару теориясы мен практикасының эволюциясы кейбір мәселелерді, содан кейін басқа мәселелерді алға тартты және соған қарамастан басқаруға мәдени көзқарастың қалыптасуын көрсетті, бұл, ең алдымен, зерттеушілердің кәсіпорынның әлеуметтік аспектісін ескеруге, оны динамикалық компонент ретінде қарастыруға деген ұмтылысында көрінді. сирек емес және ұйымдастырушылық дамудың негізгі факторы ретінде.

Бәсеке – нарықта тұрақты монополиялық биліктің пайда болуы мен өмір сүруіне кедергі болатын құрал (құралдар). Сонымен қатар бәсеке сатып алушыға бірнеше сатушылардың арасынан таңдау мүмкіндігін береді. Бәсекелестік неғұрлым жетілген болса, баға соғұрлым әділ болады. Яғни, бәсеке бақылаушы функцияны атқарады.

Бәсекелестік тепе-теңдік бағаны, сұраныс пен ұсыныстың тендеуін орнатуға ықпал етеді. Таза бәсекелестік нарықта жекелеген фирмалар өнімнің бағасына аз бақылау жүргізеді, өндірістің жалпы көлеміндегі үлесі соншалықты аз болғандықтан, оның шығарылымының артуы немесе азаюы тауар бағасына айтарлықтай әсер етпейді. Өндіруші де, сатып алушы да әрқашан нарықтық бағаны басшылыққа алуы керек. Осылайша, бәсекелестік сатушылар мен сатып алушылар арасындағы ымыраға келуге ықпал етеді. Бұл жерде бәсекелестік жеке және қоғамдық мүдделердің сәйкестігін тудыратынын атап өтуге болады. Өз пайдасын ұлғайтуға ұмтылған және қатал бәсекелестік күрес аясында жұмыс істейтін фирмалар мен ресурс берушілер «көрінбейтін қолды» басшылыққа алғандай, сонымен бірге мемлекеттік немесе қоғамдық мүдделерді қамтамасыз етуге үлес қосады.

Бәсекелестік тауарлар мен қызметтерді өндіру мен өткізудің әлеуметтік қалыпты жағдайын сақтайды. Бұл тауар өндірушілерге сол немесе басқа тауарды өндіруге қанша капитал салу керектігін ұсынатын сияқты. Бір

сатушы кейбір тауарды өндіруге басқасына қарағанда көбірек ақша жұмсады делік. Мұндай жағдайда нарықта өнімнің осы түріне тепе-теңдік баға орнатылғанда, соңғы сатушы, яғни өнімді аз шығынмен өндiрген сатушы көп пайдаға ие болады. Ал мұндай өнім түрі артық болған жағдайда, жоғарыда атап өтілгендей, бағаның күрт төмендеуі орын алып, өндіріске қыруар қаржы жұмсаған сатушы шығынға ұшырайды.

Осылайша, бәсеке бүкіл қоғам үшін қалыпты өндіріс жағдайларын сақтайды. Таза бәсеке жағдайында пайдаға негізделген кәсіпкерлер баға мен шекті шығындар теңестірілгенге дейін барлық тауарларды шығарады. Бұдан шығатыны, бәсекелестік жағдайында ресурстар тиімді бөлінеді.

Сонымен қатар, бәсекелестік ғылыми-техникалық прогресті және өндіріс тиімділігін арттыруды ынталандырады. Бәсекелестік бағаның «теңестірушісі» қызметін атқаратындықтан, нарықтық бәсекеде кімнің сапасы жоғары тауары болса, кімнің құны барынша төмен болса, сол жеңеді деген қорытынды жасауға болады. Ал ол үшін өндіріс жағдайларын үнемі жаңартып, технологияны жетілдіруге үлкен инвестиция жұмсау қажет. Қазіргі таңда жаңа технологияны пайдалана отырып, тауар өндіруге тәуекелге баруға дайын, алғыр кәсіпкерлер көп. Демек, бәсекелестіктің дамуымен өндірістің тиімділігі жыл сайын артып келеді.

Кәсіпкерлік бәсекелестік маңызды, бірақ бір мәнді емес рөл атқарады. Ол экономиканың дамуын және жұмысшылардың өзін, дербес бөлімшелердің қызметін ынталандырады. Ол арқылы тауар өндірушілер бір-бірін бақылайды. Олардың тұтынушы үшін күресі бағаның төмендеуіне, өнімнің өзіндік құнының төмендеуіне, өнім сапасының жақсаруына, ғылыми-техникалық прогрестің артуына әкеледі. Сонымен бірге бәсеке өндірушілер мен сатып алушылардың дифференциациясына әкеліп, монополияның пайда болуына түрткі болады. Сонымен, нарық жағдайындағы кәсіпкерлердің бәсекелестігі нарықтың ең маңызды элементі болып табылады, ол өнімнің, жұмыс пен қызметтің сапасын арттыруда, өндіріс шығындарын төмендетуде, техникалық жаңалықтар мен жаңалықтарды игеруде маңызды рөл атқарады.

Әлемдік нарықтағы Қазақстандық жоғары өнімді өнімдердің үлесі нөлге жақын, бірақ, өздеріңіз білетіндей, бұл үлес ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет тиімділігінің жалпы көрсеткіші болып табылады. Қазақстанмен салыстырғанда ғылымды қажет ететін өнімдердің әлемдік нарығындағы Еуропалық Одақтың үлесі 35%, АҚШ – 25%, Жапония – 11%, Сингапур – 7%, Оңтүстік Корея – 4%, Қытай – 2,% құрайды [4]. Оның басты себептерінің бірі отандық ғылымның нәтижелерін әзірлеуге және өндіріске енгізуге коммерциялық қызығушылықтың жоқтығы, өнеркәсіптік және жеке қаржы секторынан ғылымға, ғылыми зерттеулер мен инновацияларға инвестицияның өте төмендігі болып табылады. Мемлекет басшысының бірқатар жүйелі бастамалары осы мәселені шешуге бағытталған – міндетті индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасындағы инновациялық және технологиялық жаңғыртуды ынталандыру бағдарламасы және т.б.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында экономиканы дамытудың ең маңызды шарты инновациялық процестерді ынталандыру және белсендіру болып табылады. Бұл республикаға бәсекеге қабілетті болу, экономиканың, сондай-ақ ғылымның даму деңгейін көтеру үшін қажет. Сондықтан инновациялық қызмет дамуының әртүрлі кезеңдерінде шоғырланған әртүрлі элементтердің тығыз өзара әрекеттесуі мен үйлестірілуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Цифровой Казахстан [Текст] / Государственная Программа с изменениями, внесенными постановлением Правительства РК от 20.12.2019. - 2019. - № 949. - С.126.
2. Литвиненко, М.С. Сущность понятия «Кадровый потенциал» и особенности его развития на железнодорожном транспорте [Текст] / Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития. - 2016. - №27. - С.93 – 99
3. Niyazbekova, Sh.U., Grekov, I.E., Blokhina, T.K. The influence of macroeconomic factors to the dynamics of stock exchange in the Republic of Kazakhstan [Text] / Economy of region. - 2016. - Т. 12. - № 4. - С. 1263-1273. – ([https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85059564276&origin=results list](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85059564276&origin=results%20list))
4. Жангирова, Р.Н. Перспективы предпринимательства в Казахстане [Текст] / Журнал: Вестник КазНУ, - 2017. - №3. - С.35–37.